

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

І.Безуглій І. Тайны "Вервольфа". - Вінниця, 1692; Його ж: Тайны "Вервольфа". - Хмельницький, 1996; Бранько Я. Розкриємо таємницю будівництва ставок Гітлера, Герінга і Гімдера в Україні: Збірник матеріалів наукової конференції // Соборність українських земель в контексті подій Другої світової війни. - Кривий Ріг. - 2000; Давидюк А.Т., Зінько Ю.А. Строительство и эксплуатация немецким командованием сооружения "Вервольф" под Винницей в годы Великой Отечественной войны // Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції: Героическое и трагическое лихолетье. - Смоленск, 2000; Кучер В.І., Лисенко О.Е., Мазило І.В. Деякі аспекти історії об'єкта "Вервольф" під Вінницею в 1941-44 рр. // Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції: Поділля у контексті української історії. - Вінниця, 2001; Коваль М. Гітлер смертельно заболів в Україні. - Сегодня. - 2001. - 3 мая; Загородній І. Руїни "Вервольфу" свідчать. - Вінниця, 2002; Максимова Э.Э. Приведение Коло-Михайловского леса. - Дзеркало тижня - 2001. - 9 червня; xМузей "Перевертень" // Політика і культура. - 2002. - № 46; 2.Собственноручные показания начальника личной охраны Роббенхубера Ганса от 28 ноября 1945 года. // Военно-исторический журнал. - 1992. - № 12. - С.79; 3. Бранько Я. Вказана праця. - С. 160; 4. Там само. - С. 160; 5.Державний архів Вінницької області (ДАВО). - Ф.425. - Оп. 1. - Спр. 54. - Арк. 17; 6. ДАВО. - Ф. 425.- Оп. 1. - Спр. 35. - Арк. 33-34; 7.Гальчак С. Нацистський геноцид на Вінниччині // Збірник наукових статей: Сторінки воєнної історії України. Вип.6.-К.,2002.-С.213,214; 8.Максимова Э.Э. Приведение Коло-Михайловского леса. - Дзеркало тижня.- 2001. - 9 червня; 7.Скрывшись за своей фамилией . - Известия. - 1997. - 3 апреля; 9. Кулинич И.М. Сторінки воєнної історії України. Вип. 2. - К., 1998. - С. 291; 11. Офінінський Р.Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939- 1944 рр.).- К., 1997. - С. 38-39; 12. Загородній І. Вказана праця. - С.43; 12.Загородній І. Вказана праця. - С. 64. 13.Гальдер Ф. Военный дневник. Т.3.- М., 1971. - С.296; 14.Коваль М. Гітлер смертельно заболів в Україні. - Сегодня. - 2001. - 3 мая; Дзеркало тижня. - 2001. - червня; 15.Сегодня. - 2001. - 3 мая; 16.Підраховано авторами по книзі: Гриф секретности снят. - М., 1993. - С. 187-180; 17.Дашичев В.М. Банкротство стратегии германского фашизма. - Т.2. - М., 1973. - С.328-329; 18. Загородній І. Вказана праця. - С.43; 19. Вінницькі відомості. - 2001. - 15 березня; 20. Гальчак С. Вказана праця. - С. 213; 21. Музей "Перевертень" // Політика і культура. - 2002. - № 46. - С. 40.

В.В.Кононенко

РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ СЕЛЯН ПОДІЛЛЯ В КІНЦІ 40-Х рр. XX ст.

У післявоєнний період найслабшою ланкою радянської економіки залишалося село. Всі попередні заходи влади залишалися малоефективними, і результати виробництва на селі не відповідали ні кількості зайнятих рук, ні потребам республіки. Насильна колективізація, низька матеріальна зацікавленість селянства не сприяли росту продуктивності праці і це призвело до того, що більшість колгоспів і радгоспів працювало збитково. Ситуацію в сільському господарстві ускладнив голод 1946-1947 р. Особливе занепокоєння у влади викликали антиколгоспні настрої, які стали поширюватися ще під час війни. В цих умовах радянський уряд розробляє нові заходи щодо піднесення сільського господарства, які за своїм змістом були такими ж репресивними та тоталітарними, як і попередні.

В розпалі продовольчої кризи, в лютому 1947 р., відбувся пленум ЦК ВКП(б), який зазначив, що „піднесення сільського господарства забезпечило ріст суспільного багатства і добробуту колгоспників", а щоб поліпшити справи в сільському господарстві, необхідно „ліквідувати до кінця викриті ЦК ВКП(б) і Радою Міністрів СРСР порушення статуту сільськогосподарських артілей".

Остаточо вивести колгоспи із кризового стану мав Указ Президії Верховної Ради СРСР „Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя" від 21 лютого 1948 р. Спочатку Указ діяв тільки в 16 східних областях України, а після його апробації, з 2 червня 1948 р., він охопив всю територію СРСР, за винятком західних областей Білорусії. З 23 листопада 1948 р. дія Указу поширилася на Ізмаїльську область УРСР¹. Насамперед цей Указ стосувався тих, хто не виробив мінімум трудоднів у колгоспах. В такий спосіб влада намагалася "стимулювати" працю селянства. За оцінкою В.Барана, у 1948 р.

лише в східних областях України обов'язковий мінімум трудоднів не виробили 12,5 %, а у 1949 р. - 13,3% працездатних колгоспників . Ще гіршою ситуація була на території Поділля. У 1947 р. обов'язковий мінімум трудоднів не виробили у Кам'янець-Подільській області 33,7 % колгоспників, Вінницькій - 38 %, у 1949 р. відповідно - 23 % і 21 %. А всього по Україні в 1947 р. 19,5 % колгоспників не виробили трудоднів, а в 1949 р. - 13,3 %³.

Спеціальних рекомендацій по процедурі проведення зборів та кількості людей, які підлягали виселенню, не було. Як правило, партійне керівництво обирало ті колгоспи, де кількість невироблених трудоднів була найбільшою і ці рішення могла втілити в життя місцева партійна організація. Під пильним оком представника з району скликалися загальні збори колгоспників, які виносили "вирок на виселення". Як видно з архівних документів, навіть у випадку, коли колгоспники нікого не пропонували на виселення, а місцева партійна організація не проявляла відповідної ініціативи, загальні збори колгоспників під тиском представників від районних партійних органів "з успіхом проводили кандидатури"⁴.

Оцінка самими селянами та їх реакція на укази Президії Верховної Ради була найрізноманітнішою. До вищих партійних органів надходила інформація, за якою селяни вітали таке рішення партії. Селянка Горбатюк З.П. з села Лука-Мелешківська Вінницького району Вінницької області на зборах висловила так: 'Від нас, чесних колгоспників, велике спасибі нашому Сталіну за цей указ. Я багато говорити не можу. Пропоную вислати як паразитів, дармоїдів, таких злодіїв як Манчуру Степана, Манчуру Олександра. Нехай вони гам працюють'⁵. Проте не всі підтримували політику влади. За твердженням відомого історика В.Ф.Зими, кількість тих, хто утримався від голосування або відкрито голосував проти виселення, в середньому сягала 5 - 10 % від присутніх на зборах⁶.

Перші очікувані результати влада отримала вже під час грандіозної кампанії по роз'ясненню указу. Лише у Вінницькій області з цією метою у 1948 р. було проведено 1638 зборів'. Побоюючись майбутнього застосування указу, наприклад, лише у Немирівському районі Вінницької області, ще до проведення зборів з заявами про покаєння і проханнями не ставити питання про їх виселення, обіцянками працювати краще звернулося в колгоспі "Ш вирішальний" с. Зеленька 13 чоловік, в колгоспі ім. Петровського с. Рубань - 18 чоловік, в колгоспі "Ударник" с. Мухівці - 11 чоловік⁸. Проте цей же документ містить інформацію, що "...перше виконання указу показало і негативні сторони. Ті, хто боїться, що його колгоспники засудять на виселення, на збори не з'являються, йдуть на деякий період з села, а силою влади привести їх на збори не дозволено..."⁹. В колгоспі імені Ворошилова Станіславчицького району Вінницької області була спроба зірвати збори пожежею, а в окремих випадках ті, кому винесли вирок про виселення, відкрито погрожували представникам влади. Колгоспник с.Попівка Томашпільського району Вінницької області при виступі на зборах заявив: "Розстріляйте мене, в колгоспі не працював і працювати не буду"¹⁰.

З прийняттям вироків на виселення іноді взагалі складалася цікава ситуація, оскільки за виселення окремих осіб змушені були голосувати ті громадяни, які в свою чергу не виробили мінімум трудоднів. Так, в Гайсинському районі Вінницької області для того, щоб отримати 2/3 голосів, в с.Степашках голосували 70 таких колгоспників з 326 осіб, а в селі с.Тимарі - 121 колгоспник з 206¹¹.

Крім виселення, застосовувалася і інша міра покарання осіб, що "злісно ухилялися від трудової діяльності", - попередження про можливе виселення. Як правило, колгоспнику давався випробувальний термін з його письмовим зобов'язанням виправитись і чесно працювати в колгоспі. Якщо взяті зобов'язання порушувалися, то загальні збори колгоспників могли замінити попередження виселенням. З часу прийняття указу до кінця 1948 р. лише в Україні було винесено до 20 тис. попереджень¹².

Прийняття вироків на виселення супроводжувалося багаточисельними порушеннями закону. Партійне керівництво змушене було визнати, що "в процесі застосування указів від 21.11 та 2.06.48 р. мали місце помилки і окремі перекручення, які проявлялися в тому, що

громадські вироки виносилися стосовно до осіб похилого віку, інвалідів Вітчизняної війни I та II груп, не членів колгоспів - робітників і службовців, що проживали в сільській місцевості. В ряді колгоспів були допущені факти формального підходу до виконання мінімуму трудоднів. Зустрічались і такі випадки, коли окремі керівники намагалися використати Указ для зведення особистих рахунків з деякими ^колгоспниками..."¹³. Так, уповноважений виконкому Ярмолинецького району Кам'янець-Подільської області І.І.Киселевський, голова сільради села Буйволівці С.В.Рябий, голова колгоспу цього села В.Н.Симчук, секретар сільради Н.Ф.Фурін добилися винесення ухвали про виселення щодо колгоспників К.І.Дурняка та К.Г.Разгона, подавши на них завідомо неправдиві характеристики. А збори колгоспу імені Ворошилова Старо-Синявського району Кам'янець-Подільської області під тиском секретаря райкому ВЛКСМ винесли ухвалу про виселення за невиконання мінімуму трудоднів матері чотирьох малолітніх дітей, нагородженій орденом "Материнська слава" III ступеня, колгоспниці Пікульській. Її чоловік загинув на фронті, а двоє старших синів лише в 1947 р. демобілізувалися із армії¹⁴.

Органи МВС змушені були повертати у виконавчі комітети велику кількість вироків з проханням переглянути чи відмінити вирок. Районні, обласні, республіканські виконкоми переглядали справи і в багатьох випадках відміняли вироки або змінювали виселення на попередження. Наприклад, Рішенням № 329 виконкому Полянської районної ради депутатів трудящих Кам'янець-Подільської області було відмінено вирок колгоспниці Сидяці Л.О. в зв'язку з хворобою, а також замінено виселення попередженням вдові військовослужбовця Фірі А.М., що залишилася одна з маленькою дитиною¹⁵.

Якщо зведення особистих рахунків за допомогою вислання ще якось можна було зрозуміти, то голосування проти своїх близьких родичів - це явний злочин перед власною совістю та прямий наслідок тиску та репресій з боку влади. На жаль, такі випадки не були поодинокими. Так, в селі Грабівці Брацлавського району Вінницької області виступив голова кооперації Гудим Григорій, який позитивно оцінив указ радянського уряду, зауваживши, що більшість колгоспників не виконали мінімум трудоднів через погану організацію роботи в колгоспі. Під тиском комуністів колгоспу сам був змушений виступити з викриттям власної тещі. На цих же зборах завгосп Кравець виступив з вимогою виселити свого племінника Гудими Ананія. В колгоспі імені Сталіна с. Гранів колгоспник Телепенко виступив і голосував за виселення рідної сестри¹⁶.

З часу видання Указу по липень 1948 р. по Україні надійшло 3711 скарг і було відмінено 341 громадський вирок (9 % від загальної кількості прийнятих вироків). Крім того, певну кількість вироків відмінили районні і обласні виконавчі комітети. З часу видання указу по 1 листопада 1950 р. по Кам'янець-Подільській області з 3342 було відмінено 623 вироки (18,6 %), по Вінницькій області з 1156 вироків - 195 (16,8 %) . В цілому по Україні на 1 листопада 1950 р. з 11991 вироку було відмінено 2049 вироків, тобто 17,1 % від їх загальної кількості¹⁷.

Згідно інформації про застосування указів по липень 1950 р. в Українській РСР було винесено 11 991 громадських вироків про виселення за територію УРСР, причому більшість з них були прийняті в 1948 р.^{III} Найбільша кількість громадянських вироків була винесена в Кам'янець-Подільській, Одеській, Вінницькій і Київській областях, тобто в найбільших аграрних регіонах республіки. Від загальної кількості винесених вироків в республіці лише в Кам'янець-Подільській області їх було винесено 27,9 %: в 1948 р. - 3245, у 1949 р. - 96, за I півріччя 1950 р. - 1. У Вінницькій області - 9,7 % від загальної кількості: у 1948 р. - 933, у 1949 р. - 225, за I півріччя 1950 р. - ні одного вироку не було винесено¹⁹. За даними відділу Спецпоселень МВС СРСР, за період з 1948 по 1953 р. було виселено 33266 колгоспників і 13598 членів їх сімей, і „в результаті проведених заходів в колгоспах значно покращилась трудова дисципліна, збільшився вихід на роботу тих колгоспників, які раніше не брали участі у суспільному виробництві"²⁰.

Слід зазначити, що з точки зору влади, вдалося виконати завдання, визначені указами.

На її думку Указ Президії Верховної Ради СРСР від 21 лютого 1948 р. "Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя" справив очікуваний ефект в українському селі: " Указ... став могутньою зброєю в боротьбі проти ледарів та дармоїдів, що ховалися в колгоспах, справив позитивний вплив на покращення трудової дисципліни і виробничої активності колгоспників, і в поєднанні з іншими заходами партії і уряду сприяв подальшому організаційно-господарському зміцненню колгоспів"²¹. Виступаючи на Пленумі ЦК КП(б)У, М.С.Хрущов 25 травня 1948 р. підкреслив, що "...досягнені успіхи в укріпленні трудової дисципліни не повинні нікого заспокоювати. Боротьба за зміцнення трудової дисципліни в колгоспах, за зразкову організацію праці повинна завжди знаходитись в центрі уваги парторганізацій. Під час боротьби з ледарями, з злісними порушниками дисципліни, з паразитичними елементами, сільські комуністи, всі чесні комуністи прокладають шлях для ще більш успішного руху до комунізму"²².

Репресії видалися ефективними, а страх, краще будь-яких інших засобів, тримав село в покорі. Вплинувши таким чином на свідомість українського селянства і виконавши на даний момент свої головні завдання, дія указів з початку 50-х років зводилася в основному до попередження. В цей же час до рідних місць починають повертатися хворі, непрацездатні і неправильно виселені "указники". Проте ще довго пам'ятало село ці події, які отримали від нього назву "другого розкуркулювання".

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. В.Ф.Зима. «Второе раскулачивание» (Аграрная политика конца 40-х - начала 50-х годов) // Отечественная история. - 1994. - №3. - С. 109; 2. В.Баран. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. - Львів, 1996. - С. 309; 3. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). - Ф.1. - Оп.24. - Спр.73. - Арк.67; 4. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО України). - Ф.2. - Оп.9. - Спр.2584. - Арк.1-11, 17, 18; 5. Державний архів Вінницької області (ДАВО). - Ф.136. - Оп.16. - Спр. 1084. - Арк.25; 6. В.Ф.Зима. Вказана праця. - С.112; 7. ДАВО. Там само. Ф.136. - Оп.16. - Спр. 1084. - Арк.155; 8. Там само. - Арк.1; 9. Там само. - Арк.6; 10. Там само. - Арк.95; 11. Там само. - Арк.35; 12. В.Ф.Зима. Вказана праця. - С.111; 13. В.Баран. Вказана праця. - С.69; 14. В.Ф.Зима. Вказана праця. - С.112; 15. ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.23. - Спр.5971. - Арк.2-3; 16. ДАВО. - Ф.136. - Оп.16. - Спр.1084. - Арк.15, 35; 17. ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.24. - Спр.73. - Арк.72; 18. Там само. - Арк.60; 19. Там само. - Арк.61-62; 20. Попов В.П. Неизвестная инициатива Хрущева (О подготовке указа 1948 г. о выселении крестьян) // Отечественные архивы. - 1993. - №2. - С.245; 21. ДАВО. - Ф.136. - Оп.16. - Спр.1084. - Арк.59; 22. Правда. - 1948.-28 травня.

Ю.Г. Пилявец

МОБИЛИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОЙ МОЛОДЕЖИ УКРАИНЫ В ШКОЛЫ ФЗО И РЕМЕСЛЕННЫЕ УЧИЛИЩА В ПОСЛЕВОЕННЫЙ ПЕРИОД

Одним из основных источников пополнения рабочего класса, особенно в угольной, металлургической промышленности и железнодорожном транспорте, в послевоенный период являлась мобилизация в школы ФЗО, ремесленные и железнодорожные училища сельской молодежи.

Порядок мобилизации сельской молодежи регламентировался Указом Президиума Верховного Совета СССР от 2 октября 1940 г. «О государственных трудовых резервах СССР». Согласно этому указу колхозы должны были в порядке мобилизации выделить по два молодых человека в возрасте 14-15 лет в ремесленные и железнодорожные училища. Кроме этого, ежегодно от колхоза в школы ФЗО направлялся один юноша в возрасте 16-17 лет.¹

Условия жизни учащихся этих учебных заведений были крайне тяжелыми. Зачастую они жили впроголодь, в холодных, наспех оборудованных бараках да и уровень обучения был низким. После окончания этих учебных заведений молодые люди, как правило,